

Reuniunea învățătorilor

Apare odată în lună.

Proprietar editor:
Reuniunea învățătorilor români
dela școalele popor. conf. ort. din
protopopiatele arădane I—VII.

REDACTOR:
IOSIF STANCA

Manuscrisurile și corespondența
se vor trimite redact. în Rosa,
n. p. Marospetres, ctul Arad,
iar abonamentele casarului Lu-
liu Grosforean în Galsa-Vilăjos.

Comitetul de redacție: Dim. Boariu, I. Borlea, Nic. Cristea, Teodor Cherechean, Pe-
tru Colțea, Pavel F. Dârlea, Iuliu Grosforean, Teodor Maris,
Ioan Crișan, Iosif Moldovan, Traian Măger, Dim. Olariu,
D. Popoviciu, George Pleș, și Petru Vancu.

Abonament: pentru Ungaria 5 coroane. — Străinătate 7 coroane.

† Dr. Avram Sădean.

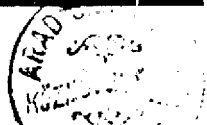
Cuprinși de adâncă durere aducem la cunoștința învățătorimei noastre vestea tristă că mult prețuitul și valorosul nostru profesor, unul dintre cei mai activi și mult promițători membri ai reuniunii noastre, membru de comitet și membru al comitetului nostru redacțional

Dr. Avram Sădean

profesor de limba și literatura română al institutului nostru preparan-
dial din Arad, locotenent în regimentul 8 al honvezimei regești

a căzut jertfă pentru patrie, murind moarte de erou, pe câmpul de luptă din Galiția lângă Medyca, duminică în 18 oct. a. c. în al 34 an al vieții sale, după o activitate rodnică și mult promițătoare ca profesor de 7 ani și abiă în a doaua lună de fericită căsătorie, lăsând în adânc doliu pe tinera sa soție, pe adorații săi părinți și socrii.

In veci să-i fie binecuvântată memoria.

† Dr. Avram Sădean.

Deodată cu căderea frunzelor atinse de brumă, deodată cu glasul duios al cocorilor cari aleargă zoriși spre țările cele calde, ne-a venit o veste sguuitoare: că tinerul și talentatul profesor dela pedagogia din Arad a căzut mort pe câmpul de luptă, săgetat în pept de 3 gloanțe dușmane.

Profesorul Sădean, — ori cât de tiner ar fi fost — în urma firii sale vizionare face parte din seria marilor dascăli, cari și-au format din frageda tinerețe o tradiție. Ear tradiția aceasta încetul cu încetul s'a consolidat într'un ideal al timității noastre etnice de limbă, lege și moșie, pe cari le-a urmărit cu o asiduitate vrednică de admirat până la moartea lui atât de regretată și atât de prematură.

Dragostea de limbă îl face de tiner să îmbrățișeze cu căldură și cu râvna adevărată de savant limba și literatura națională, cari formează cele mai scumpe mărgăritare ale neamului nostru, desgropând de prin vechile arhive și de prin hârtiile prăfuite multe licăriri de lumină nouă, devenind astfel și el o catenă în șirul lung al vrednicilor săi înaintași și apologeși.

Cunoscător adânc al istoriei și a legilor eterne d-zeești, dragostea de legea sa românească l-a făcut evlavios ca pe un copil, dar totodată aceasta religiositate simplă și nefătărită l-a făcut mândru, l-a înălțat și l-a făcut triumfător în cărările năpraznice ale vieții. Prevăzător adânc al lucrurilor și întocmirilor omenesti, a crezut cu îndărătnicie într'un viitor falnic a acestui neam înviforat, pe care el l-a adorat ca pe o divinitate în viața sa scurtă și fără de prihană.

Coborîtor din vița noastră țărănească din Ardeal, leagănul sfintelor noastre tradițiuni și aspirațiuni naționale, crescut în cea mai curată dragoste a moșiei strămoșești evocatoare de fapte nobile, cuvântul patriei pentru el eră un lucru sfânt, și aveă un timbru deosebit pe care îl

rostea cu o adevărată evlavie și care i-a încremenit pe buze când s'a luptat cu vitejia patriotului luminat, conștiința de datorința sfântă ce o are când patria îl cheamă sub drapel, despre a cărui fapte și gesturi nobile istoria sbuciumărilor noastre mai recente va însemna un capitol strălucit cu litere de aur.

Peste tot om mai bun și mai curat, minte mai luminată, fire mai entuziastă, suflet mai armonic și mai echilibrat de mult n'a mai înghițit pământul ca pe viteazul nostru profesor-erou, care își doarme somnul vecinic pe pământ dușman, sfințit cu sângele său în luptele crâncene dela Przemysl. De aceea e sbuciumul nostru fără margini, durerea noastră înviforată și lacrimile noastre nesecate. Cu prăbușirea profesorului Sădean noi am pierdut nu numai un erou, ci am pierdut un om întreg, am putea zice un sfânt.

Pe cât de mare și ireparabilă ni-e jalea și durerea, pe atât de mare e și mângâierea noastră. Cu profesorul Sădean se înmulțește și se pecetluiește jertfelnicul revindicărilor noastre, care ne va aduce dreapta respătire.

Să fi trăit profesorul Sădean un veac de-arândul, să fi muncit peste firea omenească, prin munca sa n'ar fi putut să ne procure atâta glorie, câtă ne-a procurat prin moartea sa eroică. De aceea din corpul său strivit de gloanțele dușmanului, din sângele său neprihănit va crește cea mai frumoasă floare ce a împodobit și va împodobi neamul românesc: floarea cea mai scumpă a jertfirii de patrie.

I. S. *[Signature]*

Elevii despre prof. Dr. A. Sădean.

Jalea fără margini ce a cuprins sufletele candida a tinerimei noastre școlare dela pedagogia din Arad pentru pierderea ireparabilă a iubitului lor profesor se resfrânge din rândurile duiosă dela vale, cernite cu lacrimile aceloră, cari atât de mult l-au iubit până ce a fost în viață și-i vor ridica tot atâtea monumente neperitoare în sufletele lor:

† Dr. Avram Sădean.

Doamne, pânăcând?

Ni-s'au stins cele uai nobile vieți, cari ne puteau da din belșug rodul sufletului lor mare; s'au depărtat dintre noi, cari toată ființa lor și-au jertfit-o pentru noi și ne-au părăsit ceice ne erau atât de iubiți!

Cine ar fi gândit, că salutul prietenos al elevilor veseleli, să fie un salut de adio, cine ar fi așteptat, ca ființa atât de iubită de noi să ne părăsească atât de curând și să intre în mormânt? Și totuși salutul de dragoste al elevilor le-a rămas ca ultima amintire, cari le vor storce lacrimi din ochi și înzădar așteaptă elevii și școala pe alesul lor.

Doamne, în ce chip fi vei mângăia pe toți?!

Sunt atât de triste veștile din nord! Acolo mii de trupuri se svârcolesc în spasmuri și dureri, ochii stinși se roagă, udând cu lacrimi pământul; se 'nmoaie bulgării de sângele vărsat.

Toate-s pentru Tine, oh Patrie!

Cât dor necuprins, câtă jale și durere nepătrunsă și gemete aduce crivățul de miazănoapte...

* * *

Ne răsună 'n minte graiul, care se frământă, curge fără sfârșit, îndemnându-ne la muncă, ni-se încălzesc inimile de glasul părintelui cel bun, care-și îndeamnă fiii spre ținte mai nobile și tinerii emoționați ascultă sfântul glas al apostolului, care-i îndeamnă la cea mai sacră iubire de neam și jertfă, care să pună temelie unei noi vieți, mai generoasă și mai ideală. Și curge vorba bunului păstor, ce stăpânește sufletele și acolo e cu ei în tot locul, străbate în satele românești, descoperind poporului trecutul, vărsând primăvara unei noi vieți.

Insuflețirea lui cea mare ne-o dovedește scrierile distinse, ca »Apostolatul primilor profesori ai preparandiei noastre«, »Date nouă despre Gheorghe Lazăr«. Unde nu-

mai se cere, varsă însuflețire în inimi, desghiețându-le, dând impuls spre lucrare.

* * *

Dar fierbe lumea și tună de vifore 'ncărcată și mii de mii de cete aleargă de-avalma să se 'nvingă și nu rămâne un braț întreg în țară...

Din mijlocul elevilor e răpit entuziastul dascăl și pe cât de distins a fost ca apostol al culturii și al idealului neamului său, pe atât de aprig luptător a fost ca ostaș al patriei sale, admirat de conducătorii armatei și iubit de soldații săi, pe cari îi însufleții. A luptat în cetatea Przemysl. Cetatea a scăpat, — ostașul a căzut în luptă...

Noi fiii, rămași azi stingheri, în lacrimi și dureri! Spre noi se 'ndreaptă glasul stins al celuice a udat cu sângele său pământul sterp al Galiției; celce a vărsat cea mai sacră iubire de neam în inimile noastre și a fost atât de aproape de sufletul nostru, zicându-ne: »Urmați cu sfințenie cele spuse de mine!«

Și acum îndreptându-ne cugetul spre celce și-a vărsat sângele pe câmpul de onoare și și-a împlinit atât de bine misiunea pe acest pământ; să ne fie neștearsă amintirea lui din sufletele noastre zicând: »In veci pomenirea lui!«

Ciivățul de miazănoapte flutură franzele veștejite ale arborilor prin văzduh, cari se deslipesc de tulpină, precum se desface de om ce are mai drag, mai scump pe lume, — melancolia aceasta îți stoarce lacrimi din ochi, aducându-ți aminte de cel depărtat, care în pământ strein s'a așezat pentru vecie, departe de inimile sângerânde, cari ziua și noaptea își înecă în lacrimi și suspine durerea, ce le stăpânește sufletul.

Așa priviți cu o duiosie nespusă regretatul — nu prea de mult — în grădina seminarială, care se întindea înaintea geamului, încunjurată de palate: o priveliște magică, asemănătoare celor din povești; și privind-o acum pe urma Lui, pe obiectele văzute de el, îmi vine să m'ascund, să-mi

vârs în lacrimi durerea pentru celce ne-a stingherit... — iar elevii învață în cor, cântările funebreale pentru cel dus. E atâta armonie și atâta jale între cântările funebreale ale elevilor și natura tristă dinafară, încât fără să-mi dau seamă îmi simt ochii inundați, iar gândul zboară spre cel depărtat.

Ca Arhimede, care pe un punct fix afară de lumea aceasta ar fi întemeiat o lume nouă, așa idealistul profesor voia să întemeieze o altă lume, mai ideală și mai generoasă și acel punct era pentru el inimile elevilor. Și acestui ideal sublim și-a jertfit toată viața. Oh! dacă vedeă, că prind rădăcini vorbele sale sfinte, desigur ar fi suferit cele mai crude torturi, ar fi zimbit în fața morții cu cea mai mare nepăsare, dacă sămânța lui ar fi ajuns în pământ bun.

Căci aveă planuri mari!

Nu odată ziceă cătră noi, de am ieși câți mai mulți de sub mâna lui, ca să-și poată desfășura mai cu temeritate planurile sale de viitor în interesul neamului său, căci știa, că cei cari au ieșit odată de sub mâna sa, nu puteau să nu-l urmeze. Acest scop al său nu putea să prindă aripi, căci, Doamne, ce puțin a trăit: când voia să deă sbor aripilor sale, fu răpit pe vecie. Scurtă viața, dar cât a adunat în sine în vieța-i scurtă, e nespus de mult! Aveă multe proiecte de activitate, pentru cari n'avea vreme să le pună pe hârtie de ocupațiile numeroase, ce le luase asupra-și și nu odată se plânse, că prea i-e scurt timpul și nu poate lucra. E de admirat, cum a scris și atât, fiind ocupat cu orele de catedră și afară de acestea atâtea însărcinări din toate părțile, căci nu era instituție românească în Arad, unde să nu fie fost dorit și primit cu inimile deschise. Și acesta era streinul, care — cum ne-a spus — când a venit mai întâiu aci, a fost primit cu răceală și neîncredere. Și în tot locul unde figură, se osteneă, să câștige cât mai mult favor și trecere elevilor săi, cărora și-a dedicat întreaga sa vieță.¹⁾

¹⁾ Ca la grandioasele baluri ale „Reuniunii femeilor române din Arad și provincie“ unde era secretar și clubul sportiv „Gloria“ din Arad ș. a.

Când aveà numai o clipă liberă, se păzeà, ca nu cumva să o peardă fără lucru. Ca o albină neobosită adună material peste material și n'a perdut nimic din vedere, ce puteà fi folositor pentru elevi. A celit mult, foarte mult, mai ales în tinerețe, căci ca profesor n'a mai avut timp să cetească, ci numai își însemnă și adunând materialul abia când și când edă în broșuri din ceeace-i umpleà sufletul și simțeà trebuința să-și verse sufletul încârcat în scrieri, pe cari, ca să le răspândească în pături tot mai largi, le trimeteà fiecărui învățator și preot să le cunoască, să se însuflețească și să propage mai departe ideile din ele. De câte ori ne ziceà: »Oare cum pot străbate broșurile maghiare atât de mult în păturile poporului? De ce n'am puteà face și noi acelaș lucru?« Și această sarcină grea o luă asupra-și. Trimeteà broșurile fiecărui ostaș al crucii și al științei, iar pe venitul lor se îndreaptă spre arhivele mari din Viena, să ne facă cunoscute actele valoroase din trecut, să șteargă colbul de pe ele, să le scoată la nouă lumină și să le însuflețească.

Și cum se însuflețeà de ele!

Nu vorbià în stil înalt, erà contra frazeologiei inutile, ci comunicà simplu, cum nu se poate mai simplu și *la inimă*. Nu lăsà un cuvânt să treacă neînțeleș, dar se opreà la el o oră întreagă și se înălță la cele mai înalte sfere ale cugetării — căci erà un adânc cugetător — te faceà să înțelegi multa, nu numai cuvântul neînțeleș, ci și mai mult: iubire de neam. E de necrezut, cum sufletul său erà atât de cuprins de însuflețire, într'atâta semănà întreaga lui ființă cu un cuptor încâlzit în extrem de focul sacru al iubirii de neam, încât orice faptă și orice cuvânt îl aduceà în legătură cu iubirea de neam.

Și »cuvântul dà celui care-l stăpânește o încredere nesdruncinată«.

În cazuri de acestea elevii ascultau cu o oarecare surprindere neplăcută signalul, ce le anunță sfârșitul orei, căci vedeau, că dascălul lor mai aveà multe de spus și Doamne, ce scurt e timpul, încât n'are omul timp să se

exprime asupra unei *idei* în cadrul celor 45 minute. Și *ideile* se repeteau în fiecare oră fără sfârșit, întotdeauna într'o formă nouă, mai strălucită și ochii nu odată ne luceau în lacrimi — »cum luă Șincai bățul pribegiei și straița...« și nu ne trebuia mai mult, căci înțelegeam pe deplin și fără cuvinte, căci bunul nostru profesor (mai mult: părinte) își răzima fruntea pe braț... urmă o tăcere, care ne spunea mai mult ca zeci, ca sute de cuvinte și la finea prelegerii nu a fost chip să ne exprimăm mulțumirile acestui om ideal, fără doar aplauzele frenetice, cari urmau neconținut, cu toate că el a fost deja departe...

Nu-i peana să descrie însuflețirea ce o simțiam atunci! Și acesta era scopul său. Ce folos vom avea de toate cunoștințele, dacă nu le vom ști folosi în interesul popoului, care ne va fi încredințat cu cel mai sublim scop, de a-l înainta, de a-i fi părinte, de a pune temelie unei vieți nobile. Nu de aceea a propus cele mai mici detalii ale ortografiei, stilistice, etc., ca să le știe elevul rumegă și predă înaintea examenului, (căci acesta-l află de prisos și de liman celor slabi), ci învață să scrie și acela era pretuit, care lucră. Era pe deplin convins că »știința mărește pe om, înarmându-l în fața destinului«. Nu era un singur elev, pentru care să nu fi avut vorbe de îmbărbătare, folosindu-se de cuvintele marelui înaintemergător, Constantin Diaconovici-Loga, că prin conlucrarea tuturor se zidește altarul neamului.

Dar cât era de însuflețit pentru bărbații entuziaști din trecut!

Atâta însuflețire, câtă era întrupată în sufletul acestui bărbat, nici că-mi puteam închipui, o însuflețire supraomenească cum numai rari simt, și-ți vorbeai cu duioșie, de te făcea să lacrimezi. Cât avânt, câtă dragoste de neam era în pieptul său, încât putea să-ți vorbească ore întregi, fără să fi conținut. A ales persoanele mărețe din trecut, fiindcă numai dacă ne vom ști însufleți și vom ști înțelege faptele și *idealul* acestora, numai așa ne va putea da personalitatea puternică acestor oameni mari impuls spre a

lucră pentru neam, a pus degetele pe această parte a inimii, care e cea mai nobilă parte din ființa omenească.

Cu acest scop a plecat (și ar fi voit să plece decăteori!) în satele românești. Mi-aduc aminte de prelegerea din C... N'a fost doar decât o simplă lecțiune de școală, pe care o știam atât de bine și cu câtă dragoste ascultau sătenii! Așa ceva ei n'au mai auzit! Ce exemplu puternic pentru ceice se răspândesc în satele noastre. Din aceasta se vede — precum s'a exprimat de multeori — că poporul ne primește și ne ascultă bucuros, deci nu ne rămâne decât să ne înarmăm și noi cu arma inimii, cu cartea. Câte știm și cu câte ieșim din școală și totuși, cât de puțin folos are poporul de ele. Iată, că regretatul ne-a arătat cum am putea înprăștiă ca și dânsul, primăvara unei noi vieți.

A învățat mult și s'a interesat de toate. Mi-aduc cu dragoste aminte, cum a asistat la o oră de mineralogie, cum ascultă și se interesă, încât după ce se depărtă, dl profesor de chimie zice: »Plăcut om e dl prof. Sădean! Cum se interesează de lucruri străine pentru d-lui!« Prin aceasta ne îndeamnă și pe noi la asemenea faptă, căci »învățătura prin exemplu e singura care atrage, pentru că *exemplul e viața* în loc de a fi lecția« (E. Mirbeau).

A pierdut mult neamul nostru prin decedarea profesorului Dr. Avram Sădean, căci și-a pierdut pe cel mai însuflețit luminător, catedra pe cel mai învăpăiat profesor și mai mult a pierdut Societatea de lectură a elevilor săi, fiindcă și-a pierdut mai mult decât profesorul conducător: și-a pierdut sufletul, rămânând stingherită. Da, fiindcă toată speranța și-a pus-o repositul în ea. »Care lucră în Societate, sunt convins, că va lucră și în viață!« ziceă întotdeauna. Asemănă activitatea dascălului cu o corabie ce se luptă cu valurile întunericului. Iar școala, unde fiecare fiitor căpitan al acestei corăbii își însușește independent însușirile de bun comandant e Societatea de lectură, unde se pune baza și se întărește sentimentul național...

Sunt multe amintiri, pe cari peana nu le poate scrie, dar le păstrează cu sfințenie în taina ei: inima...

* * *

În învălmășala luptei popoarelor a fost chemat dela catedră entuziastul profesor! A fost distins ca bărbat al științei și cât de stingheră a rămas școala, numai gândi se poate, căci pierderea e ireparabilă.

Și groaznică fu vestea morții sale în institut, care lăsa să cadă într'ânsul o tăcere sinistă, când nici durerea nu-și poate da glasul, ci numai gândul privește în urma lui cu o adâncă măhnire în trecut și cu desnădejde în viitor.

Dar în laturi cu desnădejdea, vie speranța!

Oare să credem, că suntem părăsiți? Doar el singur ne-a zis, că »Țichindeal trăiește!« Și el să nu trăiască? Da, trăiește și nu vom lăsa să se stingă candelabrele din altarul lui zidit în inimile noastre. Până când vom fi fiii acestei glij, pentru care și-a vărsat scumpul său sânge, până când institutul va rămâne și până va fi o singură suflare românească numele lui Dr. Avram Sădean va fi cu sfințenie păstrat de fiecare Român. El și-a dat sângele pe câmpul de onoare pentru patrie și sufletul pentru neam, iar Atotputernicul nu poate lăsa atâta jertfă înzadar.

Ori vântul turbat nu frânge stejarul? Dar rămâne sămânța și începe o nouă viață: stejarul nu piere.

Să ne punem speranța într'un viitor mai bun, sfințit cu sânge de martir și dacă totuși va fi, ca să nu răzvim: în frigurosul nord, în pământ strein, cu frații nostri laolaltă e un suflet pribeag: Vă întoarceți inimile într'acolo, ștergeți-vă lacrimile, că veți căpăta o nouă putere...

Veșnică-i fie pomenirea!

Aurel Contrea
elev.

Dr. Avram Sădean.

E toamnă târzie. Abătut, privesc prin geam, cum se leagănă o frunză galbină pe ramură, apoi cade încetisor, între celelalte veștede și uscate. Un fior mă cutremură și

închid ochii. Gândul meu într'o clipită face ocolul incalculabilului nostru pământ și cum îl cuprind cu o privire, îl văd arzând, aprins de pisma subversivă a neamurilor ce se bat pe el. Văd până și îndepărtatul azuriu al mării și pe suprafața lor stâlpul gigantic de foc, a cărui pară roșie se ridică uriașe, învaluită în fum.

Ascult și aud pretulindeni durduit și troznet crâncen de arme, ciocotul bubuitului de tun urlă groaznic prin văi. Prin duiumul oștilor noastre caut un om și-l văd, în mijlocul vălvățailor, cu spada 'n vânt, se repede și s'asvârle zorind spre șanțurile vrășmașilor și strigă: »Ura!« »Înainte!« Il urmăresc. E crunt; ochii lui schinteiază și-l aud cum își îndeamnă flacăii la luptă vajnică, crâncenă și turbată, din frământarea căreia, ori ies învingători, ori mor cu toții, până la unul. Dar, vai... Ce văd? El, eroul, scapă sabia, dă să cadă, e în agonie... moare... Doi flăcăi îl iau pe brațe și îl scot din învâlmășeală — rănit în trei locuri — și când mă uit mai stăruitor la el: privirile mi-se întunecă, în jurul meu toate se învârt și când aiurit, mă deștept din acest vis îngrozitor, buzele-mi șoptesc numele lui sfânt: Dr. Avram Sădean.

A murit. Ce jalnic, ce sinistru sună îngemănarea acestor două vorbe și ce întristare și mâhnire adâncă te cuprinde gândindu-te, că sunt adevărate, sunt realitatea crudă, înspăimântătoare.

N'am să-l uit niciodată. Un om bun cu toată lumea. Un om cinstit; un entuziast. Un glas puternic și imperios, »ce ne chemă la înțelegerea cea dreaptă și bărbătească a vieții«. Într'o zi — când slujea încă altarul școlii noastre seculare — ne-a venit cu o carte la școală. Eră preafrumoasa carte și plină de învățături folositoare a d-lui Vlașuță: »La gura sobei«. Ne-a spus, că nu-i demult apărută și că-i mult instructivă și bună. S'a pus la masă și ne-a cefit, rar și limpede, povestea atât de minunată a generalului Noghi și dela o vreme, bunul nostru profesor, citește mai blând cu întreruperi, plângând. S'a strădiat să ne-o citească până la sfârșit. Încercare făcută înzadar, căci el

nu putea în culmea efervescentei. A închis cartea și a ieșit afară. Iar noi am rămas, rătăciți cu gândul și nu știu, zău, în ochii cui n'au mijit atunci lacrimi și cine, sub presiunea acelei clipe nu și-a simțit sufletul înălțat. Și nu nu numai odată am trăit asemenea clipe.

Acum, când îmi trimit sufletul — prin pustiile me-leaguri ale Galiției — să se închine mormântului lui de erou, îmi pare, că simt pogorirea duhului lui, din albastrul ceriurilor, apropiindu-se de mine și șoptindu-mi dulce, domol, evlavios, ca o rugăciune: »Nu te tângul, eu nu v'am părăsit. Eu de-apururea sunt cu voi«.

Iar eu, adânc pătruns de ce mi-a șoptit el mie, vă rog: iubiții lui școlari veniți să jurăm, că numai întru de-viza lui vom lupta și noi și uniți într'un gând să zicem cu smerenie:

»In veci pomenirea lui!«

George Alexă
elev.

Presa despre Dr. Avram Sădean.

† Dr. Avram Sădean.

În anul trecut s'a stins ca o lumină lină marele nostru pedagog Dr. Petru Pipoș. Cine ar fi crezut atunci, că tocmai la împlinirea anului morții regretatului nostru coleg, va fi mort colegul cel mai vânos dintre noi, căruia îi suridea un frumos viitor? Și iată s'a întâmplat. Războiul a distrus și acest lăcaș al luminei care luminează tuturor calea spre un ideal. Hainul războiului par'că-și alege victimele din floarea tinerei generații de profesori, în interval de două zile pe doi, pe Dr. Avram Sădean și Dr. Alexandru Bogdan.

Dr. Avram Sădean fiul de țaran din Rahău, comitatul Sibiiului, a adus cu sine magazinul cunoștințelor sale bogate, o putere viguroasă de muncă și un suflet deschis pentru idealuri.

Cu calitățile acestea și-a început activitatea școlară și în curând a cuprins toată mărimea misiunii ce o împlinește

aceasta școală și toată satisfacția sufletească de a servi aceasta mărime. Am învățat mult de când sunt aici, îmi spune, aici am cunoscut ce este dascălul român.

Cu această conștiință de dascăl român a început cercetările asupra trecutului preparandiei noastre ca să scrie monografia institutului nostru pe serbarea centenară din anul 1912. Cercetările aceste facute în arhivele de aici, și în arhiva imperială din Viena, au luat proporții cu mult mai mari decât să poată fi gata monografia pe terminul iubilar și aceste cercetări au avut influența unei revelații asupra sufletului lui. Stătea fascinat înaintea centrului cultural ce s'a format acum sunt 100 de ani în Arad prin neînchipuita însuflețire a înaintașilor noștri dela acest institut și din tinărul bătrân s'a făcut bătrânul entusiat, la acest punct ne-am întâlnit și ne-am înțeles și când nu ne înțelegeam în altele.

Lucrarea aceasta este acum întreruptă. Și-a pierdut firul chiar când eră să fie încoronată opera mareață a trecutului nostru. Dar ce a lucrat el nu este pierdut, mâni îngrijitoare vor termina opera și se va simți din ea sufletul lui Dr. Avram Sadean înălțat la idealul pentru care au trăit și murit apostolii culturii românești din aceste părți ale Românișmului.

Idealizarea acestui om prin cultura românească l'a făcut un visator. În iulie a încheiat căsătoria ideală cu dulcea lui Aurora, fica preotului Petru Cimponeriu din Vinga și a plecat cu dânsa în voiagiu de nuntă. La două săptămâni după căsătorie îl ajunge mobilizarea în Viena și e silit a-și lăsa cuibul fermecător familiar ce și-l'a închipuit că și-l'a întemeiat prin fericita căsătorie. Cu sufletul ridicat ca să nu simtă linera femeie întreg tragicul acestei despărțiri.

Eu îi cunoșteam sentimentul de datorie, știam că are să moară. Multă vreme n'am primit dela el vr'o veste și eram neliniștit, supărat chiar că de ce nu scrie. În sfârșit primesc în 6/19 oct. deodată una datată din 6 sept. și alta din 21 septembrie. În prima îmi scrie: »în săptămâna viitoare vom avea luptă decisivă după care așteptăm pacea

judecând după împrejurări, ca să ne începem iarăş munca de acasă. Iar a doua în care se reoglindează sufletul lui coherent cu şcoala, sufletul care şi în gura morţii simte bucurie vie când aude de şcoala lui că merge înainte şi devine melancolic că nu poate fi la altarul sufletului lui, la catedră. Aceasta o dau în întregime.

21/IX. 914.

D-le Director!

Cu aceasta ocaziune Vă scriu următoarele: Soţia îmi comunică într'o scrisoare ieri primită, că prelegerile se încep în 16 sept. O bucurie vie am simţit, când am citit aceasta ştire, dar încurând devenii melancolic, când mă gândii la absenţa mea deli catedră, care întotdeauna mi-a fost o ocupaţie plăcută. În sfârşit vrând-nevrând trebuie să mă impac cu situaţia atât de măşteră. Aproape 4 săptămâni am avut continue ciocniri cu ruşii spre nord şi vest dela Lemberg; deşi ei ne întreceau cu numărul, totuşi arătam rezultate neaşteptate, se 'nţelege cu pierderi însemnate. Aseară am sosit în Przemisl, unde să ne recreăm de oboseala de noi încă necunoscută. Ni-se rupse vestimintele şi bărboşi, cum eram, ni eră ruşine, să ne arătăm în oraş, deşi ne coraiă maţele de foame. Adevăraţi salbatici! Bagseama așa e în rasboiu, n'ai ce face. Acum ne-a ajuns soartea, nu ştiu spre folosul, ori nenorocul nostru, să rămănem în cetatea renumită a oraşului amintit, să-l apărăm. Destul că am ajuns sub acoperiş, de care pân' aci n'am avut parte, rătăcind prin păduri seculare, şi ne bucuram nespun de mult, când se deschideă vre-o câmpie înaintea noastră, unde surprinderile nu puteau fi așa dese. — Focul tunurilor e grozav. Suflet de om nu se poate obişnul cu el. Focul de puşcă îl luam în răs, când scăpam de tunuri. Artileria rusească e la culmea chemării ei, încolo suntem noi mai buni. — Cadavrele te mişcă adânc; vaetele mai ales seara, dupăce se linişteşte focul, te îngrozesc daadreptul. Seara, dupăce te mai părăseşte agitaţia răsboiului, ajungi, să mai simţesti mila faţă de răniţi; ziua n'ai răgaz pentru așa ceva. Am fost destinat de acasă

pentru prima linie de foc, cu toate acestea am scăpat teafăr până azi; pot mulțami numai și numai lui D-zeu. Toți sunt în războiu pătrunși de o deosebită religiozitate; atâtea cruci și atâtea evlavie, amestecată cu vitejie. V'ași putea scrie încă multe, dar mai las și pentru altădată. Sunt foarte ocupat. La companie am fost 4 oficeri, de prezent mai sunt singur și toate se razimă în mine. Cred, că colegii sunt toți la locul lor. Li invidiez deadreptul. Va rog, să le comunicați și lor conținutul scrisorii. Cele mai călduroase salutări la adresa tuturor! Complimente!

Dr. Sădean.

La două zile după aceasta epistolă scrie corpului profesoral:

On. Corp profesoral sem.

Arad.

23/IX. 1914.

Vă trimit cel mai cald salut din cetatea eliberată Przemyśl. Am trăit zile grele și trăim în multe neazuri. Mie mi-a ajutat bunul D-zeu, ca după lupte înverșunate să Va pot scrie aceste rânduri, trecând prin oraș cu trupa și auzind că umblă iarăș posta.

Scrieți și voi bietului Abraham!

Servus

Dr. Sădean.

Ca un trăsnet primesc apoi o carte postală de următorul cuprins:

Oct. 19.

Prea Cuvioase părinte!

Cu mare durere Vă aduc la cunoștință, că bietul meu prietin, Dr. Avram Sădean, profesorul inst. de sub conducerea Prea Cuvioșiel Voastre în luptă desperată de 4 zile, lovit de 3 gloanțe de mitrailieră, în 18 oct. a repausat în Domnul. Repausatul s'a purtat cu bravură deosebită și a

avut stima și dragostea colegilor și soldaților conduși de dânsul*).

Al Prea Cuvioșiei Voastre
devotat fiu

G. R.

preot militar.

Simțiam că mi se rupe o parte din sufletul meu dăscălesc la cetirea acestor grozave șire și a început plânsetul dela mic cu mare în institut. În curând a urmat și confirmarea oficioasă cerută dela regiment. În 21 octomvrie (11 noemvrie) după confirmarea oficioasă l-am parentat în sala festivă seminarială. Mai grea parentare n'am avut. Pe lângă tragicul sfârșit a colegului iubit în aceiaș zi murise și juvaerul de elev din cursul al III-lea pedagogic Gheorghe Bozgan, l-am cuprins și pe el în parentare, am făcut ca o înmormântare a unui fiu lângă părintele său. Și la acest mormânt sufletesc glasul meu duios s'a înecat în plânsetul colegilor și elevilor. Numai eu n'am plâns dar simțesc că și acum plânge sufletul în mine. Și acest plânset îl port cu mine. Mult vom mai avea să plângem noi în acest an al lacrimilor, când avem să ne înmormântăm floarea neamului nostru.

„Biserica și Școala“.

R. Ciorogariu.

*) Dela un rănit din regimentul I. de vânători din Viena aflător în spitalul militar instalat în alumnul nostru diecezan am aflat, că în 17 oct. la eșrea din Przemisel regimentul lui avea contact cu regimentul 8 de honvezi și împreună cu acesta și cu regimentul 3 și 5 de honvezi au dat asalt asupra Rusilor. În acest asalt deodată cu dânsul a căzut și un oficer dela regimentul 8 de honvezi cu care a fost dus într'un spital din Przemisl. Oficerul era cam de 30 de ani cu mustațe englezește tunse, părul castaniu, de statură înaltă, cu un piept puternic și o musculatură de atlet. Avea trei rane de glonț de mitrailere: unul în coșul pieptului trecând prin plumăni, al doilea sub inimă poate chiar a atins corzile inimii și al treilea în pântecu. La vizitarea medicală am auzit pe un oficer spunând un nume străin pentru mine, de care nu-mi aduc aminte, că e profesor în Arad și cu compătimire spunând că e de curând căsătorit. Nu murise, dar își pierduse conștiința, care nu i-a mai revenit. În 18 octomvrie la amiază a murit în spital. Anunțul oficios dela comandă încă spune că în 17 octomvrie a căzut. Rănitul esplică dar legătura între ziua căderii din șirul de combatanți din 4/17 octomvrie și ziua morții urmată în 5/18 octomvrie, despre care scrie și preotul militar. Pusei un tablou în care era fotografat corpul profesoral cu absolenții anului trecut și a recunoscut pe profesorul Dr. Sădean. Acesta pare a fi, spuneă, dar firește în războiu li crescuse barba, însă pe trăsurile feței îl recunosc.

† Dr. Avram Sădean.

Nu cunosc în amănunt datele biografice, dar în acest moment pare că ele nici nu au nici o însemnătate. Date și biografie se tiparesc celor despre cari putem scrie cu obiectivitate, despre cari putem vorbi fără să lacrimăm. Aici nu e locul datelor exacte pe zile și ceasuri...

A fost cam de treizeci de ani și ca oficer în rezervă a plecat și el la glasul de chemare al împăratului, și isbit de 3 gloanțe dușmane, el nu se va mai întoarce la catedra, la care în timp de pace împărtăia lumină din spiritul său darnic.

Moartea chiar eroică, totuși ne este dușmană, când ne fură pe cel care-l iubim; chiar când suntem convinși că a murit pentru noi toți, ca despre toți cari cad în luptă, tot vom zice: pentru noi el trebuie să trăiască! Locul lui va fi umplut cu greu și va trece multă vreme până când nu vom mai simți golul, ce s'a produs prin moartea lui.

A venit în Arad dela universitaiea din Cluj cu 6 ani mai înainte și a fost ales profesor la seminarul din Arad, numai pe baza atestatelor sale, căci nime nu-l cunoștea.

Abia venit aici a experiat cât e de mare lumea necunoscutului, care nu a încăput în lecțiile universitare și s'a pus pe muncă. Aici a cetit, dincolo a însemnat și a pregătit lecțiile timp de 6 ani de zile. Niçi nu-l mai cunoștea pe omul dela început când vedeai însuflețirea și verva lecțiilor ce le ținea acum în urmă.

— >Ce fericire — îmi zicea într'o zi — să fi profesor de limba și literatura românească! Poți să retraiești tot ce a trăit neamul tău sufletește. Îmi vine a crede pentru noi profesorii și limba și piesele literare își formează un gust deosebit ca să ne dea la fiecare cetire câte ceva nou și încântător. Piesele, cari le-am cetit ani de rândul cu alte și alte rânduri de băieți, deși erau aceleași, pare că se schimbă și ele deodată cu cei cari le ascultă. Dar ști! Eu nu las să le cetesc decât acei cari le știu bine celi, și dacă nu le cetesc bine, le cetesc eu; e asta o scădere, știu, dar lucrurile cu cari te năcăjești, nu le poți îndrăgli, și ori cum, literatura, ca să o ști, trebuie mai întâiu să o

îndrăgești. Pierzi orele cu cetitul, dar dacă nu-l faci, pierzi anul, că nu se alege nici pulbere din regulele gramaticale și formele stilistice prescrise de planul de învățământ».

Să trăiești sufletește tot ce a trait neamul tău, aceasta eră o lege sfântă a sufletului lui, și când i-s'a dat posibilitatea să studieze istoria și cronica zilelor prin care a trecut altarul de cultură la care a servit și el, nu s'a marginit la suprafața întâmplărilor, nu s'a mulțămît să răscolească colbul arhivei ce-i venia mai întâiu în mână, ci știind că nu sunt vremurile sub cărma omului, ci bietul om sub vremuri, a plecat acolo unde se părea că s'au făcut vremurile, acolo unde s'au faurit planurile cari au mișcat întreagă țara în cursul veacurilor, a plecat și a răscolit arhivele Vienei. — Ce a adus acasă de acolo, cu toată sârguința unui suflet de albină, cu toată însuflețirea care a înșirat în salbă documentele mărgăritare, prinse în note fugare, zace astăzi în pulpitul mesei de scris, note risipite cari așteaptă să fie din nou prinse în salbă. Dar de unde vom mai luă însuflețirea, sufletul întreg, care le-ar fi putut redă strălucirea lor de mărgăritare veritabile? A dispărut. În sertarele mesei de scris vor zăcea risipite mărgăritarele culese de el, și cine știe le va putea cineva șterge dă praf și înșiră iarăș în salbă. Acel care culege, alege tot ce i-se pare de preț, și sfărmaturile au valoare numai dacă au putut reconstrui iarăș figura a cărei dovadă sunt. Cine știe să desgroape, poate să și aranjeze și a-eze sfărmaturile altfel, fiindcă înaintea ochilor lui sufletești sunt pe lângă sfărmaturi și terenul din care au fost scoase.

Cât ne-ar fi putut el da din documentele aduse, ne arată lucrarea ce a scos-o din o mică parte a actelor referitoare la Gheorge Lazar, primul dascăl al Românilor de pretutindeni. — Cele »*Câteva date noi*« nu sunt publicarea câtorva documeete necunoscute, ci sunt închegarea unor rânduri găsite în arhiva din Viena în chiagul sufletesc al autorului. El în Gheorghe Lazar nu vedeă numai pe primul dascăl, primul reprezentant al tagmei lui, ci și pe antemerătorul tuturor intelectualilor români, pe acela a căror

suferințe și piedeci ce i-s'a pus în cale, l'a consacrat de prototipul intelectualului român, ridicat din pătura îndrumătoare a ogorului și a carui suferințe ca ale orîi carui sfânt izbavește pe cei cari îl cunosc. »Veniți! Vă închinați cu toți memoriei sfinte a primului dascal — zicea el în o conferință învățătoarească — căci în faptele și suferințele lui Lazar veți găsi apa vie și întăritoare în contra tuturor puterilor protivnice școlii românești«. Și cum însuflețirea, coarda resonatoare a sufletului lui, nu cearcă să aprofundeze cauzele, în localizarile lui la timpurile de astăzi chiar dacă da greș, chiar dacă aducea acuze nedrepte, — a căror netemericie a văzut-o și el mai târziu — cuvintele lui aveau însușirea de a fi cugetari sincere și spontane. Și fără îndoială greșelile astorfel de suflete sunt vrednice de iertare. El și în celelalte manifestări sociale eră profesorul de limba și literatura românească, care știa că dacă vrei să convingi și să înveți pe semenii tăi, fa-i întâiu să iubească și să se însuflețească pentru ceea ce spui tu.

Iar faptele și lucrările sale el a fost și a ramas acelaș om.

Lucrările referitoare la monografia seminarului din Arad se vor termina dimpreună cu cartea la scrierea căreia s'a angajat profesorul Sadean. Acei cari au inițiat lucrarea, vor avea grijă ca să se și termine și mai credem că lucrările începute de el, vor fi cunoscute colegului colegiului colaborator la monografie. O tragedie cu mult mai mișcătoare decât aceasta e cea familială.

Încă nu s'a scuturat petalele albe ale mirtului din butoniera fracului de mire, când pământul pădurei din jurul Przemislului s'a înroșit de sânge. În luna iulie a an. a așezat primele ramuri ale cuioului dela care așteptă fericirea viitorului. Un cub mic și bine aranjat pe care-l vedeă, în visurile lui cu ochii deschiși, încălzit și luminat de grațiile alesei inimii sale. »Să știți — zicea el — că am să-mi schimb toată viața de până acum. Din proza amară a vieții voi alege numai poezia. Când focul va pâlpâi în cămin, în serile lungi de iarnă vom cell pe autorii noștri clasici și pe autorii străini. Nu voi mai vrea să știu nimic

de lumea ce ne incunjoară; doi-trei inși prieteni ai aceleiași fel de viață va fi societatea în care doresc să mi se scurgă zilele«. Doriă o liniște recreatoare, o liniște pe care nu o are nici odată un om, care e avizat la munca lui, ca să se ridice și să ajungă unde a ajuns el.

Două săptămâni după cununie eră în »satul împăratului« și aici a auzit glasul de chemare la arme. A parăsit planurile itinerarului și s'a întors să încingă sabia de oficer și să plece în rândurile prime ale »șvarmliniei«. Știrile despre el soseau tot mai rar, scrise tot mai în fuga condeului, dar cu atât mai mult înțeles se deslușia din cuvintele așternute pe cărțile postale de coloarea scrisorilor de dragoste. »Suntem într'un așa hal încât ne-a fost rușine să intrăm în oraș« — vorbiă de un oraș ocupat de trupa lui — »dar când vă va merge bine, gândiți-vă și la sârmanul »Abraham«, care joacă și el cum flueră gloanțele și obuzele«.

Și ne gândiam că jocul acesta va fi compus numai din »niedere« și manipularea »verschlussului«, când un rânit ne aduce vestea că de fapt Abraham al nostru, își da toată silința să îndulcească viața celor din catacombele moderne și în orele de liniște ale tăriei jucă și instrua feciorii să joace calușeriul și batuta. Se vede că el și aici eră de același principiu: întâiu să te iubească feciorii și apoi să-i conduci.

În câmpul larg s'a săpat mormânt lângă mormânt, camarazi dispăreau azi unul, mâne altul, și el sublocotenentul a ajuns în fruntea companiei lui. În Przemysl unde a fost împresurat de Ruși, se va fi adunat în inima lui atâta foc în contra dușmanului, încât în ciocnirea fatală a armelor, el care n'a știut nici odată să se cruțe a rămas în câmpul de luptă, de unde dragostea camarazilor l'a transportat în cetate să-și deie sufletul nobil după 2 zile de agonie.

Și de acum Avram Sedean nu se va mai întoarcel Sub glia rece a șanțurilor întărite va dormi liniștit acela, a cărui însuslețire nu a avut nici odată spuză. Cuibul va rămâneă rece și fericirea visată rămâne în domeniul visu-

rilor. Din depărtarea în care își doarme somnul va aștepta învierea pentru care a luptat în viața lui până în ultimul moment, și ranele primite de el ni le-a lăsat nouă prietenilor lui, elevilor lui, soției, părinților și fraților lui. În închipuirea noastră el va bate pururea aceleași căi și înzadar zice comunicatul oficial, noi nu putem crede să fie *glia rece*. V. S.

*

Din prilejul morții profesorului Dr. A. Sădean familia a lansat următorul anunț funebral:

Cu inima sfâșiată de cea mai adâncă durere, aducem la cunoștința tuturor rudeniilor, prietenilor și cunoșcuților că adoratul nostru soț, fiu, frate, ginere, nepot și cumnat

Dr. Avram Sădean

profesor seminarial în Arad și sublocotenent în rezervă la reg. 8 de honvezi din Lugoj, în 18 oct. st. n. a murit moarte eroică pe câmpul de luptă în Galiția, lângă Medyka, deplâns de camarazii oficeri și iubitorii săi ostași.

Fie-i somnul lin, în pământ străin!

Vinga, 11 noemvrie 1914.

Ioan Sădean și Maria Cărpinișan, părinți. Aurora Dr. Sădean n. Cimponeriu, soție. Petru Cimponeriu și Aurelia Russu, socrii. Ana m. Breascu, Marina m. Bâsca și Maria m. Oancea, surori. Gherasim și Maria Cărpinișan, Nicolae și Rusalim Cărpinișan, unchi și mătușe. Ioan Breascu, Ioan Bâsca, Ioan Oancea și Aurel Cimponeriu, cumnați.

*

Iar corpul profesoral dela seminarul nostru din Arad a lansat următorul anunț funebral:

Cu profundă durere aducem la cunoștință, că neuitatul nostru coleg *Dr. Avram Sădean*, profesor de limbă și literatură română la inst. pedagogic gr. or. rom. din Arad, sublocot. r. ung. în reg. 8 de honvezi, a murit moarte eroică pe câmpul de războiu din Galiția, în al 34-lea an

al etății și al 7 al activității sale rodnice în serviciul școlii noastre.

Binecuvântată fie memoria lui în veci!

Arad, 28 oct. (10 nov.) 1914.

*Corpul prof. dela inst. ped.-teol.
gr.-or. rom. din Arad.*

Parastas pentru profesorul Dr. Avram Sădean.

Duminecă, în 22 nov. st. n. după terminarea s. liturgii s'a slujit în catedrala din Arad parastasul solemn pentru odihna sufletului profesorului *Dr. Avram Sădean*, mort pe câmpul de luptă din Galiția.

Parastasul a fost slujit de P. C. Sa părintele *Roman Ciorogariu*, director seminarial, înconjurat de dnii preoți *Gavriil Bodea* și *Dr. Teodor Botiș*, *Dr. Iustin Suci*, profesori și *Traian Vațian* și de diaconii *Cornel Lazar* și *Dr. Lazar Iacob*, profesor. Răspunsurile funebrele au fost date cu o admirabilă precizie și multă duioșie de către puternicul cor seminarial — care spre nespusa bucurie a parohienilor azi a cântat prima oară la liturghie — sub măiastra conducere a dlui profesor *Trifon Lugojan*. De față a fost P. S. Sa d. episcop diecezan *Ioan I. Papp*, o mare parte a intelectualilor români din localitate, numeros popor, școlile cu profesorii și profesoarele lor, soția și alte rude ale defunctului profesor, precum și numeroși prieteni și cunoscuți ai defunctului.

Prezența mai ales a tinerei soții a defunctului, în mare doliu, a impresionat adânc întregă asistența.

A fost un mare plâns și o jale mare, încât mulți abia își puteau stăpâni manifestarea durerii pentru cel dispărut. P. S. Sa d. episcop avea ochii plânși, dsa se silea să adreseze cuvinte de condoleare inconsonabilei văduvă...

La sfârșitul parastasului d. profesor seminarial *Dr. Lazar Iacob*, abia stăpânindu-și emoția a rostit următorul panegiric:

Jalnicilor ascultători!

În zilele acestea a trecut un an, de când am petrecut la cele eterne o podoabă a școalei românești: pe profesorul *Dr. Petru Pipoș*. Atunci credeam, că această școală, care a trecut prin atâtea sguđuiri și în timp scurt a pierdut atâția muncitori harnici, va fi scutită timp mai lung de clipele unei despărțiri dureroase. Dar abia s'au uscat lacrimile vărsate pe mormântul aceluia luminat profesor, școala abia a desbrăcat haina de jale și sieagul cernit vestește o nouă pierdere. Glasul duios al clopotelor ne chiamă astăzi din nou la rugăciune pentru sufletul dascălului, care ca bun ostaș și-a vărsat sângele pentru țară.

Războiul crâncen, care din o parte însemnată a pământului a făcut o vale a plângerii, care a răpit atâția fii din brațele iubitoare ale maicelor, atâția părinți din cercul iubitor al familiei — ne-a răpit și nouă un coleg scump: pe profesorul **Dr. Avram Sădean**.

Urmând glasului de chemare al țării, s'a dus îndată la începutul războiului cu nădejdea, că-i va surăde norocul și se va întoarce sănătos. S'a dus cu speranța, care picură mângăiere în atâtea inimi întristate. La început a fost pe câmpul de luptă dela sud și de acolo s'a dus la nord, în pământul posomorit al Galiciei. În țara necazurilor și primejdiilor îl urmăream cu ochii inimilor noastre și ne cutremuram la gândul, că moartea îi urmărește pașii. De multeori a înfruntat primejdia morții, săptămâni de-a rândul a stat în focul ucigător al dușmanului, dar a scăpat cu zile. Vestea aceasta bună o împărtășiă și colegilor săi, știind că le face bucurie. Eră prieten credincios și ne da des semne de viață. Scrisorile din urmă însă erau tot mai duioase și vădiau un fel de presimțire a sfârșitului tragic. Acum ne rugă, să nu uităm de »bietul Avram«. Fiind în cetatea *Przemyslului*, împresurată de dușman, n'a avut mângăierea să știe ceva despre ai săi. Iar nouă, după puține zile, ne-a fost dat să auzim vestea sguđuitoare, că prietenul nostru ne-a trimis cel din urmă »rămas bun«. A căzut în luptele din jurul *Przemyslului*, în 18 octomvrie n., lovit de trei gloanțe dușmane.

Ca fulgerul s'a răspândit vestea aceasta în toate părțile, umplând de durere inimile tuturor aceluia, cari l-au cunoscut și l-au iubit. Plânge acum nemângăiața sa soție, ajunsă la văduvie după o conviețuire fericită abia de două săptămâni; plâng amar părinții, cari l-au crescut și le era scump ca lumina ochilor; nemângăiați sunt colegii și prietenii, plâng elevii, întristați sunt cunoscuții lui; jelește școala pierderea unui fiu harnic și devotat. A copleșit durerea inimile tuturor. S'au împlinit cuvintele prorocului Ieremia: »Stricatu-s'a bucuria inimii noastre, întorsu-s'a întru plângere desfătarea noastră«. (Plângeri, 5, 15). Și când durerea a cuprins pe toți, eu am datoriată grea să poruncesc inimii, să opresc isvorul lacrimilor mele. Și a-ș vrea astăzi să răsune glasul meu mai puternic decât o trâmbiță, să vestesc jalea noastră și să cunoască toți ce am pierdut. Dar rostul prietenului, covârșit de durere, trebuie să se înnece în suspine.

Suntem triști, pentrucă am pierdut un om bun, un profesor harnic și însuflețit, un cercetător diligent al trecutului nostru.

Profesorul Dr. Avram Sadean încă de mic a arătat o sete deosebită de învățatură, și părinții săi, bunii țărani din Rahau — comitatul Sibiiului — au înțeles dorința lui și l-au trimis la școală. Simțirea românească, dusă din casa părinților, s'a întărit în școlile românești din Blaj și Năsăud. După terminarea claselor gimnaziale urmează cu zel și mai aprins studiile la universitate și după sfârșirea lor a fost numit profesor la un gimnaziu de stat din Budapesta. În acelaș timp a fost ales profesor și la institutul nostru pedagogic-teologic, prin unica recomandare ce-i dedeau atestatele. A grăbit să vină la noi, fiindcă școlii românești doriă să aducă prinos toate cunoștințele sale, zelul învățat și toată căldura inimii sale.

Au trecut șase ani de când și-a început chemarea de propovăduitor al luminii. A fost chemat să propună limba și literatura românească, studiu care înalță și însuflețește. Aici i s'a dat prilej să întărească în viitorii povățuitori ai

neamului însuflețirea pentru graiul dulce românesc și să aprindă în sufletele lor focul iubirii de neam. În inima acestui profesor era un prisos de însuflețire, și însuflețirea sa doriă să o sădească și în inimile altora. În scrisul bărbaților mari el a simțit adierea înviorătoare a sufletului românesc, a cunoscut acel suflet cu toate sbuciumările și aspirațiile sale și doriă ca toți să înțeleagă suflarea lui de viață.

Cu entuziasmul său cald se însoția și o rară putere de muncă și o voință de fier. Curând cadrele catedrei i s'au părut prea înguste și-l vedem alergând să desgroape scriitori vechi, cari să facă lumină în jurul bărbaților noștri din trecut. Școala noastră, cu trecutul ei centenar, a dat bun prilej pentru afirmarea frumoaselor sale calități sufletești. La temelile acestei școli sunt suferințele și luptele celor dintâi profesori, cari n'au fost numai dascăli, ci au fost și luptători pentru desrobirea sufletului românesc. Prin stăruințele lor, în frunte cu neobositul Moise Nicoară, s'a început viața națională și s'a înălțat episcopie românească în Arad. Ca un prisos al aducerii aminte de acești vrednici înaintași scrie: »Apostolatul primilor profesori ai preparamandiei noastre«. Lucrarea aceasta era numai un început pentru altele mai mari.

Încă în anii de pregătire pentru chemarea de profesor ardea de dorința de a scoate la lumină scrisorile colbuite, ascunse prin arhive, cari să lumineze trecutul nostru. Din dragoste pentru învățatură a cerut ca anul de miliție să-l facă în Viena, unde în orele libere mergea la universitate, să asculte lecțiile profesorilor învățați. Acest oraș îl fermecă nu numai prin frumusețea sa și înaltele instituții culturale, ci avea putere atrăgătoare și prin arhivele bogate, în cari știă că se ascunde o comoară neprețuită pentru trecutul neamului românesc. Dar cercetările de natura aceasta sunt anevoioase: cer vreme îndelungată și răbdare. Răbdare era, dar lipsia vremea, deoarece catedra îi legă tot timpul. A învins însă greutățile și aici. Din lunile de vară, așezate pentru odihnă, a făcut zile de studiu diligent și de scrutare prin arhive.

A cules documente de mare preț, a desgropat amănunte nouă despre Gheorghe Lazăr: un luminător al neamului și un propovăduitor al mântuirii noastre prin școală. Dar lucrarea sa de căpetenie ar fi fost: istoria (monografia) institutului pedagogic-teologic din Arad, la care a muncit mult, adunând un mare număr de documente. La scrierea vieții de o sută de ani a acestei școli acum nu va mai da concursul său; inima caldă a profesorului nu va mai bate, entuziastul școlii noastre nu va da vieață hrisoavelor culese cu atâta dragoste! Documentele acestea însă nu se vor pierde, ci vor fi o podoabă a istoriei institutului. Documentele referitoare la Gheorghe Lazăr și cele culese pentru monografia școlii rămân o moștenire de mare preț și când vor vedea tiparul, abia atunci ne vom putea face icoană adevărată despre zelul și activitatea profesorului Sădean.

Iată, pentru că îmbracă școala din nou doliul! A pierdut un profesor însuflețit, un muncitor harnic și neobosit.

Pierderea lui o jlesc colegii, pentru că a fost prieten bun și sincer. Plâng elevii, fiindcă le-a fost mai mult decât profesor, le-a fost un adevărat părinte. Intr'adevăr duioasă este amintirea legăturii sufletești a profesorului cu elevii. În fiecare lecție a dat elevilor o parte a sufletului său și dacă ar fi putut, ar fi ajutat pe toți băieții lipsiți, dornici de învățatură. Cât de dragi și-a avut elevii se vede și de acolo, că venitele scrierii: »Date nouă despre Gheorghe Lazăr« — le-a destinat pentru ajutorarea elevilor săraci, cari urmează cursurile pedagogice. Iar de pe câmpul de luptă, văzând că primejdia morții se apropie tot mai tare, a scris iubitei sale soții, că de ar muri în luptă, să dăruiească biblioteca tinerimei pedagogice. Dorința aceasta s'a împlinit și de astăzi frumoasa lui bibliotecă, în număr de peste o mie de cărți, va fi izvorul, la care vor merge elevii să scoată apa vie a învățaturii; vor merge cu evlavie și sfială știind, că în cărțile acelea a lăsat profesorul o parte a sufletului său. Poate să fie oare exemplu mai frumos de iubire și prețuire a elevilor și a școlii?

De acum nu-l vom mai vedea? Profesorul însuflețit și harnic își odihnește trupul obosit în pământ străin, departe de ai săi; inima caldă, care batea tare la tot ce era românesc, e acoperită acum de glia rece. Ne-a părăsit, când așteptam mai mult dela sufletul său învăpăiat; l-a răpit moartea, când îi era mai dragă viața, când era convins, că aici pe pământ și-a allat fericirea și liniștea în cuibul cald familiar.

Totul se pare numai un vis greu, din care însă te deșteaptă realitatea tristă. Nu mai este; a căzut alături de multele mii, cari luptă pentru țară. Dar din jertfele și suferințele mari ale lor: ale sutelor de mii de voinici români, cari luptă în toate părțile, va răsări odată norocul nostru al tuturor.

A murit. Cât de trist sună acest cuvânt! Moarte, cât de amară este pomenirea ta! Dar să se fi sfârșit oare toate? Sbuuciumările neconținute pentru lumină, gândurile foalte și sentimentele alese să se închidă într'un mormânt întunecos? Dacă aceasta e singura noastră moștenire, atunci omul este ființa cea mai nenorocită din lume. Credința însă ne învață altfel. Corpul se întoarce în pământ, dar sufletul își continuă viața; ora morții pe pământ este ora nașterii pentru nemurire. În lumina acestei credințe din mormântul rece răsare speranța unei vieți mai bune.

Iubiților creștini! În pământul depărtat al Galiciei este acum cu un mormânt mai mult, în care zace corpul neînsuflețit al »bietului Avram«. A fost departe de noi și nu i-am putut da cinstea cea de pe urmă, nici flori n'am presărat pe mormântul lui; alții i-au dat cinstea, care se cuvine unui erou căzut în luptă; dar ne-am adunat și noi astăzi în acest loc sfânt, să înălțăm rugăciuni pentru sufletul său. Sufletește noi astăzi îi facem înmormântarea, de aceea să ne rugăm bunului Dumnezeu, ca sufletul său să-l facă partaș de lumina vecinică a împărăției cerești!

Scump coleg, odihnește în pace! Fie-ți memoria binecuvântată și în veci neștearsă! În veci pomenirea ta!

† Nicolae Ștef.

Un sunet mai duios ca altădată a clopotelor din turnurile catedralei din Arad vestiră în săptămâna aceasta: că cel ce 20 de ani a înduioșat sufletele în aceasta biserică cu armonioasa sa cântare, nu mai este între cei vii.

Coloane lungi de școlari în frunte cu steagurile bisericii, mulțimea învățătorilor din împrejurime și mult popor încunjurau sicriul iubitului învățător, tovarăș de muncă și bun povățuitor Nicolau Ștef în ultimul său drum către sfta biserică.

„Adusumi-am aminte“, cântate cu multă precisiune de măestrul conducător Trifu Lugojan cu corul teologilor și preparanzilor săi; „Unde este desmerdăciunea cea lumească“ vibrat tremurând de vocea colegului Dimitrie Popoviciu și „Cu sfinții odihnește“ al preoților prohodi-tori Gavril Bodea, Traian Vașan și Dr. Lazar Iacob, par că de astădată au stors mai multe lacrimi din ochii noștri, pentrucă am perdut nu numai un tată a 7 copii, român însuflețit și de inimă, dar am perdut un dascăl bun și stimat, care înfruntând multe neajunsuri în viață, a servit școala română, neamul și biserica sa cu credință în curs de 33 ani.

S'a născut înainte cu 59 ani dintr'o modestă familie țărănească din comuna Cladova comit. Arad, și prin propria diligență s'a avântat a fi dascălul celor mai de frunte comune bisericesti din dieceză: Șiria, Cuvin și Arad. Predilecta lui ocupațiune afară de școală eră muzica, arta teatrală și condeiu, pe care-l înmanuă cu multă istețime.

Prin concertele și reprezentațiunile teatrale aranjate ne-a făcut multe momente de plăcută distracție sufletească, câștigându-și stima și încrederea inteligenței din

împrejurime, ba chiar și recunoștința renumiților noștri Porumbescu și Vulcan, cari îl distinseră cu piese scrise anumit pentru corul său.

Condeiuul său, din care, contrar sufletului său sbumiat de multe neajunsuri lumești, vărsă numai humor și veselie, l-a făcut cunoscut sub numele de „*Nicu Ștejerel*” și „*Cucu*” până și în cea din urmă casă țărănească.

A scris cărți școlare, cărți de rugăciuni, de colinzi, a colaborat la foi, călindare, ba a compus și o mulțime de poezii dintre cari unele, precum „*Limba mea*” des declamată cu ocaziunea festivităților școlare, ar face fală și unui poet cu renume.

Cuprins de un morb greu, înainte cu 5 ani s'a pensionat fără a încetă să verse lumină din peana sa pentru neamul său adorat.

Consumat trupește acum își pleacă capul spre vecinică odihnă, la carea l-am petrecut Joi în 3 Decembrie st. n. la orele 11 a. m.

În sfânta biserică, părintele Traian Vașan, într'o cuvântare lungă și foarte înduioșetoare îi face biografia, luând rămas bun în numele lui dela familie, biserică, școală, elevi și colegi; iar în fața mormântului său, colegul cu care a muncit împreună o viață de om, îl pamentează cu cuvintele următoare:

Jalnică Adunare!

După învățăturile sfintei noastre biserici, știm că mormântul este poarta fericirii vecinice, dar noi totuși plângem pentru că el ne desparte fizicește de cel ce ne-a iubit și pre care l-am iubit.

S-a ivit în viața pământescă dintr'o familie modestă de plugar în mica și neînsemnata comună Cladova, ascunsă în valea cea mai încântătoare din promontoriul Aradului și după o viață cu multă suferință și mai puține bucurii, sa făcut cunoscut de întreg neamul său adorat, dela Nistru pân la Tisa după cum cântă el cu corurile sale.

A fost predestinat de soarte să fie unul dintre cei mai aleși dascăli ai școlii române, pe care a servit-o cu credință 33 ani, dezvoltând și o activitate extra școlară foarte laborioasă. Era predispus îndeosebi pentru cântare și arta teatrală, prin cari și-a câștigat multă simpatie și admirațiune fiind distins și apreciat chiar și de un Porumbescu și Vulcan.

Era și bun scrietor. Scrierile lui au răspândit și vor răspândi încă și de acum înainte lumină, iar orațiile, cântecile și poeziile ce le-a compus ne vor însufleți și delectă încă pestre multe generații.

Învățătorul este o lumină care luminează și după ce s'a consumat pre sine, zicea marele scrietor român Iosif Vulcan.

Și întru adevăr Nicolae Ștef ca învățător s'a consumat trupește, dar sufletul lui va lumina între noi și după moarte.

Îl vom întâlni în bisericile noastre în totdeauna când vor preamării școlarii noștri pre Dumnezeu prin armonioasa sa liturgie, arangiată pentru voci de copii.

Prin cărțile scrise în tovărășie cu colegii lui, va petrece încă și în școală și va enară multe istorii frumoase școlarilor pe cari îi adoră.

Va lua parte la toate festivitățile și examenele în cari se vor declamă înveselitoarele și instructivele lui poezii.

Prin vocea drăgălașilor colindători, ne va vesti și de acum înainte nașterea lui Cristos, cu orațiile compuse de el.

Va petrece în plăcuta amintire a familiei sale, modest, dar bine crescute; în inimile și sufletele mulțimei sale de elevi și în inimile pretenilor săi iubitori, dintre cari văd o mulțime adunată la acest mormânt, care este poarta fericirii sale vecinice.

Îl vom vedea totdeauna și în reuniunea noastră învățătorescă, pentru că statutele Reuniunii învățătoresți subscrise de el ne va reaminti partea leului avută în munca pentru întemeierea aceleia.

Am venit și noi să ne închinăm umbrei Tale iubite pretine și să rugăm pe Dumnezeu să se îndure spre Tine și să Te binecuvinte ca odinioară pe dreptul său Iov și pe săracul Lazar:

Fie-ți țărina ușoară, precum îți va fi memoria binecuvântată între noi.

Colegul.

INFORMAȚIUNI.

Sărbători fericite și an nou cu bine și bucurie dorim colegilor învățători și tuturor binevoitorilor și spriginitorilor noștri.

Contele Tisza către învățătorii români.

Este cunoscut — și de o deosebită valoare din toate punctele de vedere — zelul corpului nostru învățătoresc în colectarea de *pansamente* și *albituri* pentru ajutorarea soldaților răniți în războiu.

Acest zel se pelențează astăzi, când harnicii noștri dascăli colectează *piepture* și *pănură de lână* pentru scutirea vitejilor noștri soldați de frigul greu al iernei, ce-l vor întâmpina pe câmpiile de războiu din Rusia.

Harnicia și patriotismul învățătorimei române a ajuns și la cunoștința ministrului președinte, contele Ștefan Tisza, care apreciind această muncă nobilă a adresat dlui *Ioan P. Lazar* redactorul „Gazetei Învățătorilor“ și președintele comitetului „Jertfa Învățătorilor români“ următoarea scrisoare de mulțumită:

Preastimate domnule,

Venindu-mi la cunoștință valoroasa acțiune de colectare a învățătorimei române și rezultatul ei strălucit, Vă exprim mulțumita și recunoștința mea patriotică.

O lature înălțătoare de suflete a acestui război, în care suntem puși la grele încercări, eete și aceea, că va aduce un viitor mai frumos și mai bun pentru patrie și totodată va apropiă inimile unora de a celorlalți, deschizând sufletele tuturor pentru o dragoste și încredere reciprocă.

Domniavoastră încă săvârșiți aceea muncă nobilă, care deschide sufletele și dobândește inimile Bunul Dumnezeu să Vă binecuvinteze pe toți, pentru aceasta faptă bună și nobilă. **Ștefan Tisza.**

Suntem mândri de hărnicia învățătorilor noștri dovedită în aceste timpuri de grea restriște; iar scrisoarea dlui ministru-președinte este, pentru noi toți, un document într'adevăr prețios, și venit la timp, despre aceea, că Românii din această țară sunt — așa cum i-au crescut acești dascăli modești — un popor *credincios, harnic și viteaz*, care bucuros își varsă sângele pentru binele patriei comune în nădejdea unui viitor mai liniștit și îndestulit.

„Românul“.

Fondul centenar.

În 3/16 noembrie 1912 preparandia gr. ort. română din Arad a avut fericirea se poată serba iubileul de o sută de ani de existență și muncă culturală, în ogorul neamului românesc din aceste părți.

Absolvenții preparandiei din anul jubilar au avut ideea fericită să contribuie la amintirea aceluia praznic și prin înființarea unui fond, la care s'au obligat să plătească în fiecare an, și ca învățători, anumite procente din salariile lor. Astfel s'a înființat „*Fondul centenar al absolvenților*“ dela preparandia ort. română din Arad, cu menirea ca din acesta, cu vremea, să se dea stipendii fiilor, de învățători, cari se vor pregăti pentru chemarea frumoasă de învățători.

Sufletul acestei mișcări a fost profesorul *Dr. Avram Sădean*, mort acum ca erou pe câmpul de luptă. Ca să dea exemplu bun, profesorul Sădean a închinat fondului amintit o parte a muncii sale intelectuale; venitele scrierii „*Date nouă despre Gheorghe Lazăr*“ le a destinat pentru fondul centenar. Mai mult nu putea să dea un profesor românesc cu mijloace modeste de traiu.

Deși inițiatorul mișcării a fost răpit dintre noi, ideea însă trăiește. „*Fondul centenar*“ s'a întemeiat din dragoste sinceră pentru școală: viața și fericirea unui deam, și tocmai din acest motiv credem, că nu va lipsi sprijinul binevoitor al publicului românesc. Apelăm mai ales la învățătorii noștri, pentru a căror fi s'a întemeiat fondul, să contribuie cu obolul lor la acest scop nobil, prin cumpărarea broșurilor răposatului profesor *Dr. Avram Sădean*.

La „*Librăria Diecezană*“ gr.-or. română din Arad se află de vânzare următoarele:

Dr. Avram Sădean: Date nouă despre Gheorghe Lazăr. Arad 1914. 1 cor.

Dr. Avram Sădean: Apostolatul primilor profesori ai preparandiei noastre. Arad 1912. 60 fil.

Protretul lui Gheorghe Lazăr 30 fil.

Sistarea provizorie a organului „Reuniunea învățătorilor“. Întimpinând multe greutăți cu redactarea și tipărirea organului din cauza împrejurărilor anormale prin cari trecem, apoi în lipsa de îndemnisare specială și buget din partea adun. gen., prezidiul se află îndemnat a suspenda apariția organului cu începere dela 1 Ianuarie 1915, până la alte dispozițiuni.

In atențiunea învățătorilor. Cetim în „Telegraful Român“:

D. ministru de culte și instrucție publică a emis un ordin sub Nr. 5208 relativ la acei funcționari publici născuți între anii 1878—1890, găsiți la timpul său neapți pentru armată ori dimiși prin supravizitație, cari au fost obligați să se prezinte acum la noile asentări în calitate de glotași. În acest ordin d. ministru spune, că aceia dintre funcționarii publici, cari la noile asentări au fost găsiți apți pentru serviciul militar, pot fi scutiți de a intra în armată, *dacă se constată din partea autorității competente, că sunt indispensabili în oficiul pe care-l ocupă.*

După ce învățătorii noștri sunt funcționari publici, ordinul amintit îi privește și pe ei. În consecință, atragem atențiunea acelor învățători, cari au fost asentăți acum, să-și înainteze petițiile de scutire direct la Consistorul diecezan, în cel mai scurt termen posibil. În petiție se vor indica motivele, cari dovedesc indispenzabilitatea învățătorului. La petiție se vor aclude 1. Biletul de legitimare (Népfölkelési igazolványi lap) și 2. Proiectul de scutire (Fölmentési javaslat) în 2 exemplare. Formulare pentru acestea din urmă se găsesc la comitate, eventual la preturi și primăriile comunale.

Consistorul va transpune cererile cumulativ de-adreptul dlui ministru de culte și instrucție publică, la a cărui propunere va decide în merit d. ministru de honvezi.

După ce din arhidieceza ortodoxă a Sibiiului sunt peste 350 învățători pe câmpul de luptă, va să zică aproape jumătate din numărul total al lor, este evident, că cei rămași acasă sunt indispenzabili pentru provederea instrucției primare. Și noi avem convingerea, că d. ministru, ținând seamă de jertfa de sânge ce o aduce școala românească pe câmpiile Galiției și ale Serbiei, precum și de interesele mari ale educației populare, va lăsa în

posturile lor pe acei învățători, cari la asentările din urmă au fost găsiți apți pentru armată.

Ținem să accentuăm îndeosebi, că întru cât cererile de scutire n'ar putea fi rezolvite de d. ministru până la data intrării în serviciu militar activ, numiții învățători se consideră deocamdată dispensați de armată și rămân în funcțiunea lor civilă până la rezolvirea cererilor.

Dr. I. Mateiu.

† **Trifon Dascăl.** Din Radna ni-se scrie că colegul nostru Trifon Dascăl învățător în Cladova a căzut jertfa unui incident tragic. S'a dus în pădure să controleze lucrătorii cari doborau lemne pentru școală. Din nefericire a stat prea aproape de un stejar, care — fiind tăiat în parte —, a căzut peste el și i-a crepat titva, omorându-l pe loc. În mormântarea s'a făcut Vineri în 14/27 noemvre a. c. prin însuși protopopul tractului P. On. D. Procopiu Givulescu cu asistența preoților din împrejurime: Alexiu Doboș, Mihaiu Jurca, Cornel Popescu, Petru Pele și Romul Vașan. Dintre învățători au luat parte: Traian Givulescu (Radna), Savu Mihuța (Micălaca), George Stoian (Păuliș), George Mihuța (Gioroc). La mormânt Alexiu Doboș fostul președinte al despărțământului Șiria, l'a parentat în numele învățătorilor și a reuniunii lor. Fie-i țărâna ușoară și memoria vecinică.

Masă de pat pentru bolnavi. Ni-se scrie din Tione (Tirol) că colegul nostru Petru Zoț fost învățător în Bodroglu vechiu, caporal în armata ces. reg. regimentul 37, a inventat o masă de pat pentru bolnavi, foarte practică, i-se poate mări toate dimensiunile și se poate aplică la orice pat. Invenția a fost patentată atât în Budapesta cât și în Berlin. Gratulăm activului și inventiosului nostru coleg.

Seminarul din Arad. Institutul nostru ped.-teol. astă vară pe vremea feriiilor a fost ocupat de miliție. După aceea alumneul vechiu, festul spital Darányi împreună cu casa învecinată din strada Darányi a fost ocupat pentru spital militar. Acum a urmat rândul și la edificiul central seminarial și la alumneul nou. În toate aceste edificii se adăpostesc circa 400 soldați răniți și îngrijitorii lor. Marți în 2/15 decemvre au fost dimiși elevii ca concediați, având a face examen la sfârșitul anului școlar.

